

**SYSTEM PODPORY NADÁNÍ A NASTAVENÍ SPOLUPRÁCE NAPŘÍČ JEDNOTLIVÝMI
INSTITUCEMI
MOŽNOSTI KNIHOVEN PRO ŽÁKY A UČITELE STŘEDNÍCH ŠKOL
TALENT SUPPORT SYSTEM AND COOPERATION SETTINGS ACROSS INDIVIDUAL
INSTITUTIONS
LIBRARY OPPORTUNITIES FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS AND TEACHERS**

Martin Krčál¹, Kristýna Krčálová²

¹*Moravská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a, Brno, Martin.Krcal@mzk.cz*

²*Dvorská 1874/92, Blansko, 678 01*

Abstrakt

Článek se zabývá potenciálem spolupráce mezi knihovnami a středními školami v České republice. Autoři zdůrazňují, že knihovny nabízejí mnohem více než jen půjčování knih, včetně širokého spektra informačních zdrojů a služeb, které mohou podpořit vzdělávání a osobní rozvoj studentů. Výzkum provedený mezi studenty středních škol, kteří úspěšně řešili SOČ, ukázal, že většina z nich při psaní odborných prací využívá především internet a vyhledávač Google, aniž by řešili kvalitu zdrojů. Článek poukazuje na nedostatečné povědomí studentů o možnostech knihoven a potřebu osvěty a lepší spolupráce mezi školami a knihovnami. Zároveň přináší některé příklady dobré praxe.

Klíčová slova: spolupráce knihoven a škol, informační zdroje, informační vzdělávání, vyhledávání informací, služby knihoven

Abstract

The article explores the potential for collaboration between libraries and high schools in the Czech Republic. The authors emphasize that libraries offer much more than just book lending, including a wide range of information resources and services that can support education and personal development of students. Research conducted among high school students showed that most of them primarily use the internet and Google search engine for writing their scholarly papers, without considering the quality of sources. The article highlights the lack of awareness among students about library possibilities and the need for education and better collaboration between schools and libraries.

Keywords: collaboration between libraries and schools, information resources, information literacy, searching for information, library services

Úvod

Spolupráce mezi knihovnami a školami představuje neocenitelný způsob, jak podpořit vzdělávání, rozvoj čtenářské gramotnosti a celoživotního učení. Knihovny nabízejí široké spektrum informačních zdrojů v tištěné i elektronické podobě, které by bylo možné využít nejen pro osobní rozvoj studentů, ale i pro potřeby výuky. Zároveň jsou jedním z garantů neformálního vzdělávání v naší společnosti. Problémem ovšem je, že povědomí o fondech a službách knihoven se často zužuje na možnost půjčení knih a využití prostoru knihoven ke studiu. Cílem tohoto článku je ukázat, co všechno knihovny nabízejí svým uživatelům a jak by mohla vypadat spolupráce mezi školou a knihovnou.

Východiska

Na půdě Moravské zemské knihovny jsme dne 14. 9. 2023 zrealizovali výzkum formou skupinových rozhovorů, do kterého se zapojilo 36 studentů středních škol, kteří se umístili na nejvyšších místech v rámci středoškolské odborné činnosti (SOČ). Cílem bylo zjistit, jak talentovaná mládež ze středních škol přistupuje k získávání informací a využívání zdrojů pro psaní svých odborných prací v rámci SOČ. Tento výzkum poskytl cenné vhledy do návyků a preferencí této skupiny studentů při tvorbě odborného textu.

Metodu skupinových rozhovorů jsme zvolili záměrně. Jedním z důvodů byly časové možnosti studentů a zároveň je zde sběr dat efektivnější, jelikož informanti mohou sdílet své zkušenosti a názory mezi sebou, mohou na sebe reagovat a skupinová dynamika může přinést neočekávané výsledky. (Švaříček & Šedřová, 2014, s. 185). Hlavní výzkumná otázka se zaměřila na to, jak talentovaná mládež ze středních škol využívá knihovnu pro své studium. Byly rovněž formulovány čtyři vedlejší výzkumné otázky, které poskytly konkrétnější pohledy na toto téma:

- Jakým způsobem studenti vyhledávají potřebné informace?** Cílem bylo odhalit vyhledávací strategie a preference při používání internetu, knihovnických katalogů a digitálních zdrojů.
- Jak studenti vnímají roli knihovny?** Cílem bylo zjistit, jaká jsou jejich očekávání od knihovny a co by jim měla nabízet.
- Jaké mají studenti povědomí o službách knihovny?** Tato otázka měla osvětlit, zda studenti znají služby knihoven a jak je využívají. Zaměřili jsme se také na to, jaké další služby by knihovny měly nabízet vzhledem ke své roli ve společnosti.
- Jak je nastavena spolupráce mezi školou a knihovnou?** U této otázky nás zajímalo, zda studenti využívají knihovnu, kdo je do ní přivedl a zda vnímají, že jejich škola spolupracuje s knihovnami ve svém okolí.

Pro potřeby tohoto článku jsou důležité první tři otázky, které se zaměřují na to, jak studenti pracují s informačními zdroji a jak při psaní SOČ využívají knihovnu.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že pouze 2 z 36 respondentů využili pro svou práci na SOČ zdroje dostupné v knihovnách. Ostatní respondenti využívali internet a vyhledávač Google. Často se pak spokojili s prvními odkazy, které objevili, čímž naplnili Zipfův princip nejmenšího úsilí (Zipf, 1949). Zároveň vůbec neřešili kvalitu nalezených zdrojů a zdůrazňovali, že jim chyběla osoba, která by jim s výběrem kvalitních odborných zdrojů pomohla. Pouze v ojedinělých případech jim v tom byl nápomocný jejich školitel, což je obvykle pedagog ze školy, na níž student působí, ale může jít i o odborníka z praxe nebo z univerzity. Výzkum tedy poukázal na fakt, že **studentům chybí povědomí o tom, jak vyhledávat dokumenty pro psaní odborného textu a o hodnocení kvality zdrojů**. Je také třeba zdůraznit, že studenty nenapadlo využít knihovnu a její fond. Zároveň vůbec netušili, že knihovníci jsou schopni s pomocí literatury, provádějí rešerše a nabízejí školení na práci s tištěnými i elektronickými informačními zdroji. Výsledky nejsou velkým překvapením. K obdobným závěrům docházejí i další zahraniční výzkumy a to dlouhodobě. Zde jsou některé příklady. Na Univerzitě v Kodani provedli na podzim 2009 případovou studii na Gymnáziu ve Frederiskborgu mezi žáky ve věku od 15-20 let a z výsledků vyplývá, že studenti středních škol často přeceňují své dovednosti při vyhledávání a hodnocení informací. Mnozí studenti spoléhají na internetové vyhledávače jako hlavní zdroj informací, ale mají problémy s kritickým hodnocením a ověřováním nalezených informací. Výzkum ukázal, že studenti potřebují více podpory a výuky zaměřené na rozvoj informační gramotnosti, která zahrnuje nejen techniky vyhledávání informací, ale také jejich správné hodnocení a využití v akademických pracích. Zároveň je zde zdůrazněno, že tuto roli může úspěšně plnit knihovna (Hyldegård, 2010). Na jaře 2020 provedli případovou studii v Belgii na frankofonních základních a středních školách. I zde výsledky ukazují, že žáci neplánují vyhledávání, nekontrolují kvalitu zdrojů, neověřují si informace a primárně využívají vyhledávač Google (Kumps et al., 2022).

Z výše uvedeného vyplývá, že žáci středních škol mají problém vyhledat informace, zároveň neznají možnosti, které jim nabízí knihovna, proto je třeba provést osvětu v oblasti nabízených fondů a služeb knihoven. V první řadě je nutné nastavit spolupráci pedagogů s knihovníky v jednotlivých regionech. Knihovny mají v České republice nejhustší síť na světě, lze je objevit v každém městě, ale i v malých obcích. Využití tohoto potenciálu a navázání hlubší spolupráce by mohlo pomoci v osobním rozvoji a získání nových kompetencí nejen v oblasti čtenářské gramotnosti, jak je tomu doposud, ale také v oblasti informační, digitální nebo mediální gramotnosti, což jsou oblasti, které knihovníci řeší.

Služby knihoven

Půjčování dokumentů z fondů knihoven

Pokud se řekne knihovna, vybaví se obvykle knihy a jejich půjčování. Jde o základní službu knihoven. Knihy lze půjčovat prezenčně do studovny nebo i absenčně domů. Kromě knih nabízejí knihovny také časopisy. Rozsah a rozmanitost fondů závisí na finanční možnostech jednotlivých knihoven. Existují ale knihovny, které disponují tzv. povinným výtiskem, což znamená, že vydavatelé jsou povinni dodat vždy jeden exemplář do těchto knihoven. U knih jsou **příjemci povinného výtisku Národní knihovna v Praze, Moravská zemská knihovna v Brně a Vědecká knihovna v Olomouci**. V těchto knihovnách by tedy měla být dostupná veškerá literatura, která byla vydána na našem území.

Kromě tradičních dokumentů mají knihovny přístup také k široké škále elektronických informačních zdrojů a audioknih. Lze si tak půjčovat e-knihy prostřednictvím služeb jako Palmknihy nebo Bookport, přečíst si denní tisk přes PressReader nebo si půjčovat audioknihy na DVD případně přes online služby. Výše uvedené služby nejsou nabízeny plošně ve všech knihovnách, proto je dobré si ověřit, jaké spektrum informačních zdrojů vaše knihovna nabízí a za jakých podmínek. Větší knihovny (zejména krajské) a vysokoškolské knihovny pak nabízejí i vybrané odborné a vědecké databáze. Jejich seznamy jsou k nalezení na webech univerzitních knihoven. Některé univerzity využívají tzv. discovery služby, které umožňují prohledávat všechny zakoupené databáze z jednoho místa. Příkladem může být seznam databází na webu Masarykovy univerzity (ezdroje.muni.cz) a služba EBSCO discovery (discovery.muni.cz).

Digitalizace fondů a přístup k nim

Knihovny již přes dvacet let digitalizují své fondy (zejména knihy a periodika). Tyto dokumenty následně **zpřístupňují prostřednictvím digitálních knihoven**. Kvůli omezením v autorském zákoně je část fondů přístupná pouze v budově knihovny. Díky dohodě s vydavatelem a společností DILIA se podařilo zpřístupnit část fondů v režimu nazývaném DNNT – díla nedostupná na trhu. Tyto dokumenty lze číst i online po přihlášení přes některou ze zapojených knihoven. Bohužel nejde o nejnovější dokumenty. U knih byla hranice stanovena do roku 2003 (tato hranice se posouvá každý rok) a periodika jsou dostupná vždy s odstupem alespoň 10 let od vydání, aktuálně tedy do roku 2013 včetně. Je zakázáno zhotovení digitální i tiskové kopie. **Zdigitalizované dokumenty knihoven lze hledat prostřednictvím rozcestníku <https://www.digitalniknihovna.cz>**. Využít lze také centrální portál Knihovny.cz, kde lze omezit výsledky vyhledávání filtrem Online dostupnost – DNNT: dostupné pro registrované. I když se může zdát, že digitální knihovny neobsahují nejnovější věci, mohou být přesto využitelné ve výuce zejména v oborech, které rychle nezastarávají. Často jsou dostupná i starší vydání některých titulů, které vycházejí opakovaně, ale jejich obsah se příliš nemění. Knihovny

digitalizují i novější věci, přístup k nim je však z důvodu omezení v autorském zákoně pouze v budově knihovny, která zároveň vlastní daný tištěný dokument.

Meziknihovní výpůjční služba

Pokud potřebuje čtenář dokument, který nemá jeho knihovna k dispozici, může využít meziknihovní výpůjční službu (MVS). Ta umožňuje knihovnám půjčovat si materiály mezi sebou na žádost svých uživatelů. Tato služba je zásadní pro rozšiřování přístupu k informacím a zdrojům, které nejsou dostupné v lokální knihovně uživatele, ale mohou být k dispozici v jiné knihovně. MVS je často využívána pro akademické účely, výzkum, ale také pro osobní potřeby čtenářů. Dokument je obvykle doručen do domovské knihovny uživatele v řádu několika dnů. Žádat lze i online na portálu Knihovny.cz prostřednictvím služby Získej.

Vzdělávací aktivity

Knihovny se dlouhodobě etablovaly jako centra celoživotního učení a neformálního vzdělávání, která nabízejí širokou škálu vzdělávacích aktivit pro osoby všech věkových skupin. Tyto aktivity zahrnují akce na podporu čtenářské, informační, digitální i mediální gramotnosti, stejně jako vzdělávací akce zaměřené na osobní a profesní rozvoj. První aktivity začínají již na základní škole v podobě čtenářských akcí. Za všechny jmenujme pasování prvňáčků na čtenáře, Bookstart – S knížkou do života (Houšková & Laufková, 2018). Na ně navazují po celou dobu základní školy další aktivity zaměřené na rozvoj čtenářství např. Celé Česko čte dětem, Lovci perel, Noc s Andersenem (Čtenářství, 2023). Na střední škole se nabízí přidat kurzy a školení pro práci se zdroji, vyhledávání informací, ověřování jejich kvality, citování nebo kritické myšlení. Moravská zemská knihovna nabízí na tato témata školení, zároveň realizuje již třetím rokem pravidelný cyklus přednášek s názvem Používej MoZeK, který je letos zaměřený na dezinformace, informační války, hledání pravdy jako jeden z pilířů hodnot demokracie a věnuje se také novým výzvám, jako je AI a hrozbám, které přináší (Používej MoZeK, 2024). Možností je také propojení s odbornými předměty na školách. Knihovny mohou hostit také řadu vzdělávacích programů a workshopů zaměřených na konkrétní témata, které doplňují školní kurikulum. Moravská zemská knihovna aktuálně připravila v rámci Knihovny Milana Kundery vzdělávací lekci, která představuje jeho dílo a zaměřuje se na dobu 60. let. Program bude nabízen od září 2024. Všechny aktivity MZK pro školy jsou dostupné na adrese: <https://www.mzk.cz/pro-skoly>. Nabídka dalších knihoven je obvykle dostupná na jejich webových stránkách.

Vzdělávací aktivity mohou směřovat i na digitální technologie, vzdělávací portály nebo využití umělé inteligence. Spolupráce s knihovnami může školám umožnit začlenit tyto zdroje do výuky a poskytnout studentům důležité dovednosti v oblasti informační gramotnosti. Příkladem dobré praxe může být projekt Městské knihovny v Břeclavi realizovaný

za podpory MAP v ORP Břeclav II, jež umožnila připravit aktivity pro žáky základních škol zaměřené na podporu přírodních věd a polytechniky i mimo výuku v jejich volném čase. Díky tomu vznikl makerspace, robotovna, klub videoher a pořízena byla také virtuální realita. Aktivity mohou využívat školy z celého regionu a jednotlivci pak i mimo běžnou výuku (Akce pro děti a veřejnost, 2021). Výhodou je, že si dané technologie nemusí pořizovat každá škola, ale jsou soustředěné na jednom místě, kde k nim má přístup každý zájemce. Kvalitně zpracované jsou zejména lekce pro virtuální realitu zaměřená na literaturu, dějepis a přírodovědu. Za všechny jmenujme alespoň knihovnickou lekci s názvem Anna Frank, která je doplněna zážitkem z VR brýlí, což umocňuje prožitek z této lekce (Obsah aktivity, 2024).

Podpora rozvoje učitelů a školního personálu

Knihovny mohou hrát klíčovou roli v podpoře vzdělávání nejen pro studenty, ale také pro učitele, kterým mohou poskytnout cenné zdroje pro jejich profesní rozvoj v oblastech, jako je výzkum, využívání technologií ve výuce, práce s informačními zdroji a integrace nových způsobů učení do kurikula. Cílem by mělo být obohacení kurikula pro nadané žáky a zvýšení kvality vzdělávání tím, že umožňují učitelům získat nové nápady a techniky, které následně implementují ve svých třídách. Tato spolupráce mezi knihovnami a školami také podporuje kulturu neustálého učení a inovací ve vzdělávacím procesu, což má pozitivní dopad na celou vzdělávací komunitu. Kromě toho, poskytování přístupu k široké škále zdrojů a odborných znalostí pomáhá učitelům zůstat na špičce vzdělávacích trendů a technologií, což jim umožňuje lépe připravit své studenty na výzvy současného světa. Knihovníci pak mohou od učitelů získávat tipy na obohacení svých fondů, kurátorsky vybírat dokumenty pro digitalizaci a učit se od nich různým vzdělávacím metodám, které mohou použít ve svých vzdělávacích akcích.

Portál Knihovny.cz

Modernizace knihoven vede k převodu jejich služeb do online prostředí. Ústředním bodem pro vstup ke službám knihoven se stal portál Knihovny.cz. Portál nabízí možnost vykonávat řadu operací, které jsou obvykle dostupné v online katalozích knihoven. Uživatelé zde mohou vyhledávat a zjišťovat aktuální dostupnost knih, časopisů, e-knih, audiovizuálních dokumentů, článků a dalších materiálů ve fondech zapojených knihoven. Dokáže prohledávat také všechny digitální knihovny a vyhledávání lze omezit i na digitální dokumenty, které jsou dostupné pro uživatele i online z pohodlí domova (DNNT a volně dostupné). Po přihlášení přes údaje ze své domovské knihovny může sledovat své výpůjčky, provádět objednávky publikací, rezervovat si vypůjčené dokumenty nebo je prodlužovat. Pokud uživatel navštěvuje více knihoven, může si je na portálu propojit a z jednoho místa pak spravovat svá čtenářská konta a výše uvedené operace ve všech svých knihovnách. Uživatelé mohou dále využít schránku pro ukládání zajímavých titulů a spravovat seznamy oblíbených dokumentů. Ceněnou službou je

i zobrazování citací u každého záznamu s možností uložení do služby Citace PRO. Využít lze také e-knihy, které obsahují značné množství titulů z nabídky povinné četby.

Na portál jsou napojeny i další národní knihovnické služby jako je Získej, což je online podoba meziknihovní výpůjční služby. Uživatel si jednoduše vybere dokument, o který má zájem, zaplatí poplatek za službu přes platební bránu a dokument je mu doručen do jeho knihovny. Další služba se nazývá **Ptejte se knihovny, jejímž prostřednictvím knihovníci odpovídají na dotazy čtenářů a pomáhají zde s nalezením zdrojů**. Za zmínku stojí také přehled zahraničních zdrojů, který obsahuje elektronické knihy, články a další dokumenty, pokud je k dispozici volně dostupný plný text, zobrazí se u zdroje také odkaz na něj. Součástí portálu je ještě adresář knihoven obsahující informace o všech českých knihovnách, kontakty včetně mapy, přehled jejich služeb, otevírací doba nebo odkaz na katalog a webové stránky.

Závěr

V roce 2021 bylo podepsáno Memorandum o spolupráci Ministerstva kultury a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (Memorandum, 2021), které předpokládá spolupráci mezi knihovnami a školami zejména v oblasti vzdělávání a využívání digitálních technologií v knihovnách pro zpřístupnění služeb knihoven dětem, žákům, studentům a pedagogům. V tomto článku jsme se pokusili nastínit, jak mohou být knihovny prospěšné školám a co jim mohou nabídnout. V některých městech a obcích již vazby mezi školami a knihovnami fungují. Naším cílem by mělo být, aby tato propojení byla systémová a využili jsme naplno potenciál knihoven směrem k českému školství. Doporučujeme rozvoj programů a partnerství mezi školami a knihovnami, které by podpořily vzdělávání studentů v oblasti využívání knihovních zdrojů a služeb. Důležité je začít. Máte ve svém okolí knihovnu? Zkuste ji kontaktovat a zjistit si, jaké možnosti spolupráce je vám schopna nabídnout.

Publikace vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravská zemská knihovna v Brně, číslo projektu INT9605232.

Použité zdroje

Informace pro knihovny (2023). *Čtenářství*. <https://ipk.nkp.cz/odborne-cinnosti/ctenarstvi-1>

Houšková, Z., & Laufková, V. (2018). Jak na projekt s knížkou do života (Bookstart).

<https://www.skvizkoudozivota.cz/wp-content/uploads/2019/01/Jak-na-projekt-S-knizkou-do-zivota-web.pdf>

Hyldegård, J. (2010). Between myth and reality: an exploratory study of secondary school pupils' information behavior. *Creating Knowledge 2010*. Bergen, Norway.

<https://core.ac.uk/reader/269232600>

Kumps, A., Temperman, G., & De Lièvre, B. (2002). Online information problem solving: an overview of the strategies used by 8- to 13-year-old students in French-speaking Belgium. *Review Of Science, Mathematics And Ict Education*, 16(2), 47–76.
<https://doi.org/10.26220/rev.3871>

Moravská zemská knihovna, (2021). *Memorandum o spolupráci Ministerstva kultury a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. (2021).
https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/memorandum_o_spolupraci_mezi_mk_a_msmt.pdf

Moravská zemská knihovna, (2024). *Používej MoZeK*. <https://www.mzk.cz/pouzivej-mozek>

MAS Lednicko, (2021). *Akce pro děti a veřejnost*. <https://www.knihovna-breclav.cz/files/map-aktivity-pro-deti-verejnost-up.pdf>

MAS Lednicko, (2024). *Obsah aktivity – Virtuální realita (VR)*. <https://www.knihovna-breclav.cz/files/map-navrhy-lekci-vr-up.pdf>

Švaříček, R., Šedřová, K. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (Vyd. 2). Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

Zipf, G. (1949). *Human Behavior and The Principle of Least Effort*. Cambridge: Addison-Wesley Press.

Odkazy na prezentované služby

Knihovny.cz – centrální portál knihoven: <https://www.knihovny.cz>.

Představení služeb portálu Knihovny.cz: <https://poznejte.knihovny.cz>.

Rozcestník digitálních knihoven: <https://www.digitalniknihovna.cz>.

Ptejte se knihovny: <https://www.ptejteseknihovny.cz>.

Citační manažer Citace PRO: <https://www.citace.com> a <https://www.citacepro.com>.

Publikace vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravská zemská knihovna v Brně, číslo projektu INT9605232.

¹Martin Krčál je náměstkem ředitele v Moravské zemské knihovně a vede sekci Online služeb a digitalizace. Zároveň působí jako vysokoškolský pedagog na Katedře informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Předmětem jeho výzkumného zájmu je problematika informačního chování a potřeb žáků a studentů středních a vysokých škol.

²Kristýna Krčálová je absolventkou Střední školy umění a designu a Vyšší odborné školy Brno. Aktuálně se připravuje na studium na pedagogické fakultě. Podílela se na přípravě výzkumu řešitelů SOČ a řídila skupinové rozhovory.